

NY E4, SÖDER OM HARMÅNGER

Arkeologisk utredning etapp 2

Vattrång 3:6, Vattrång 18:1 och Bringsta 2:1
Harmångers socken
Nordanstigs kommun
Hälsingland
2015

Maria Björck

NY E4, SÖDER OM HARMÅNGER

Arkeologisk utredning etapp 2

Vattrång 3:6, Vattrång 18:1 och Bringsta 2:1
Harmångers socken
Nordanstigs kommun
Hälsingland
2015

Rapport 2016:01
Maria Björck

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2016
Omslagsbild: Sökschakt från läge T. Foto: Maria Björck
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning och metod.....	7
Topografi och fornlämningsmiljö.....	7
Resultat.....	9
Förslag till vidare åtgärder.....	18
Referenser.....	18
Administrativa uppgifter.....	19
Bilaga. Schakttabell.....	20

Figur 1. Den södra delen av sträckan av E4:an är rödmarkerad. Blå punkter markerar de platser där det gjorts arkeologiska åtgärder.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har utfört en arkeologisk utredning etapp 2 av tre lägen, som togs ut i den arkeologiska utredningen av ny E4 genom Nordanstigs kommun. Lägena utgörs av läge P boplatssläge stenålder, läge T boplatssläge sten- och bronsålder och läge O ett blästläge. Dessutom har en kartering gjorts av objekt 17, som är en bebyggelse lämning (lägenhetsbebyggelse).

Läge O utreddes genom metalldetektering. Ingen blästplats påträffades. Läge P och T utreddes genom att dra sökschakt och sanden/moränen sållades. Inga boplatsslämnings påträffades. Även en kartering gjordes av en kolbotten efter resmila, objekt 18, som låg inom läge T.

Inför karteringen av objekt 17, röjdes lämningarna från sly och granar. Efter röjningsarbetet framkom flera grunder och källargropar. Bebyggelse lämningen (lägenhetsbebyggelse) finns inte med i något historiskt kartmaterial. Lägenhetsbebyggelsen har klassats som fornlämning, enligt Riksantikvarieämbetets lämningstypista.

Länsmuseet anser att det inte behövs fler arkeologiska insatser vid läge O, P och T. Det bör göras en ¹⁴C-datering av kolbotten (objekt 18) och en mindre arkeologisk undersökning av bebyggelse lämning, objekt 17.

INLEDNING

Trafikverket planerar en nydragning och breddning av E4 mellan Kongberget och Vimmerå i Harmångers socken, Nordanstigs kommun. Länsmuseet Gävleborg gjorde under våren 2015 en särskild arkeologisk utredning av sträckan. Utredningsområdet hade en längd av 9 km och en bredd mellan 150 och 750 meter. I utredningen påträffades 25 forn- och övriga kulturhistoriska lämningar och 22 lägen som ansågs kunna rymma olika typer av fornlämningar valdes ut (Björck & Blennå 2015).

Trafikverket har nu fastställt arbetsområdet för den sydligaste delen av E4 mellan Kongberget –Backen. Arbetsområdet är mellan 60 och 90 meter brett. Flera av de påträffade lämningarna och lägena som togs fram i utredningen berörs inte, i och med att arbetsområdet har snävdades in. Länsmuseet har efter beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (431-5660-15) utfört en arkeologisk utredning etapp 2 av tre lägen och en kartering av en bebyggelse lämning. De lägen och objekt som återstår för utredning etapp 2 är:

- **Läge P.** Boplatssläge stenålder (Fastighet Vattrång 3:6, Km 3+150–3+230).
- **Objekt 17.** Hus- och källargrund (Fastighet Vattrång 3:6, Km 3+670–3+710).
- **Läge T.** Boplatssläge sten- och bronsålder (Fastighet Vattrång 18:1, Km 4+075–4+150).
- **Läge O.** Lägen för blästplats (Fastighet Bringsta 2:1, Km 5+550–5+750).

Utredningen gjordes mellan 26 och 30 oktober 2015 av Maria Björck vid Länsmuseet Gävleborg i samarbete med Niclas Björck vid Statens historiska museum. Projekt- och rapportansvarig har varit Maria Björck. Kostnadsansvarig var Trafikverket.

Figur 2. Digitala fastighetskartan med platserna för de arkeologiska åtgärderna rödmarkerade. Blå markeringar är kända lämningar i fornlämningsregistret.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Utredningens syfte är att ta fram besluts- och planeringsunderlag för samhällsplanering och kommande arkeologiska undersökningar. Utredningsgrävning ska klargöra om det finns fornlämningar som inte är synliga i markytan inom läge P, T och O, samt kartera en bebyggelselämning, objekt 17.

Läge O utreddes genom att söka av marken med metalldetektor för att lokalisera slagg. Vid utslag gjordes provgrävning med fyllhammare. Läge P och T utreddes genom att sökschakt upptogs med traktorgrävare. Sanden/moränen sållades i ett såll på ställning, med en maskstorlek av 4 mm. Även tre provgropar upptogs med spade vid läge P. Inom läge T finns en kolbotten efter en resmila (objekt 18), denna karterades med RTK-GPS.

Karteringen av objekt 17 inleddes med att lämningarna röjdes från sly och mindre granar, detta för att kunna se grunderna och möjliggöra kartering med RTK-GPS (fig. 3). Grunderna dokumenterades även genom fotografering.

Figur 3. Maria Björck röjer fram en grund efter en källare vid bebyggelselämningen, objekt 17. Foto: Niclas Björck.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

De lägen och lämningar som berördes av denna etapp ligger söder om centralbygden Harmånger. Terrängen utgörs av myrmarker och blockig moränmark, men inom E4:ans arbetsområde finns även mindre partier som är sandiga. Nivån över havet är mellan 25 och 50 meter, vilket visar att området kan ha varit bebott redan under neolitikum (yngre stenålder).

Sockennamnet Harmånger är sannolikt ursprungligen ett äldre bygdenamn. Efterleden i namnet, *-ånger*, syftar på den långsmala havsvik som sträckte sig in i bygden. Förleden *harma* avser den å som rann ut i viken och härrör från ordet *harm* som är besläktat med *har* eller *stengrund* och syftar på den omkringliggande steniga terrängen (Brink 1990:265f), vilket stämmer bra med terrängen kring Harmånger.

Hälsingland var under järnålder och medeltid uppdelat i folklanden Alir, Sunded och Nordanstig (Liedgren 1992:3ff; Ramqvist 1992:22ff). Den norra delen av den sträcka som utreddes under våren 2015 löper genom de två järnåldersbygderna Harmånger och Vattrång. Den del av sträckningen som är föremål för denna steg 2 utredning ligger söder och öster om dessa järnåldersbygder.

I Harmångers socken finns bland annat sten- och bronsålderboplatser (exempelvis RAÄ 94, 106, 110 & 146), samt gravar och husgrunder från järnålder (till exempel RAÄ 4, 13, 28 & 29). Boplatserna från stenåldern ligger 40 meter över havet och högre upp i terrängen. De kända bronsåldersboplatserna ligger på nivåer mellan 25 och 40 meter över havet. Boplatslägena ligger oftast i dåtida skyddade vikar. Järnålderns lämningar ligger huvudsakligen fördelade i fyra områden, kring Storsjön och Vattlångssjön, i Vattrång och i Harmånger norr om ån. Den tätaste koncentrationen av fornlämningar finns i socknens centrala delar, i dalgången med byn Vattrång och Vattrångså. (Liedgren 1992:29f).

Kring Storsjöns södra del finns kända blästbrukslämningar (järnframställning) (RAÄ 9, 10, 84, 85 & 86). I utredningen som gjordes under våren 2015 påträffades en blästbrukslämning (objekt 16) direkt norr om Järnblästmyran (Björck & Blennå 2015). Strax öster om Järnblästmyran finns en uppgift om en slaggförekomst (RAÄ 79). De kända järnframställningsplatserna har typiska lägen vid kanten av insjöar och myrar. Dock är antalet blästplatser intill myrmarker kraftigt underrepresenterade i fornlämningsregistret, då dessa platser är svårare att hitta.

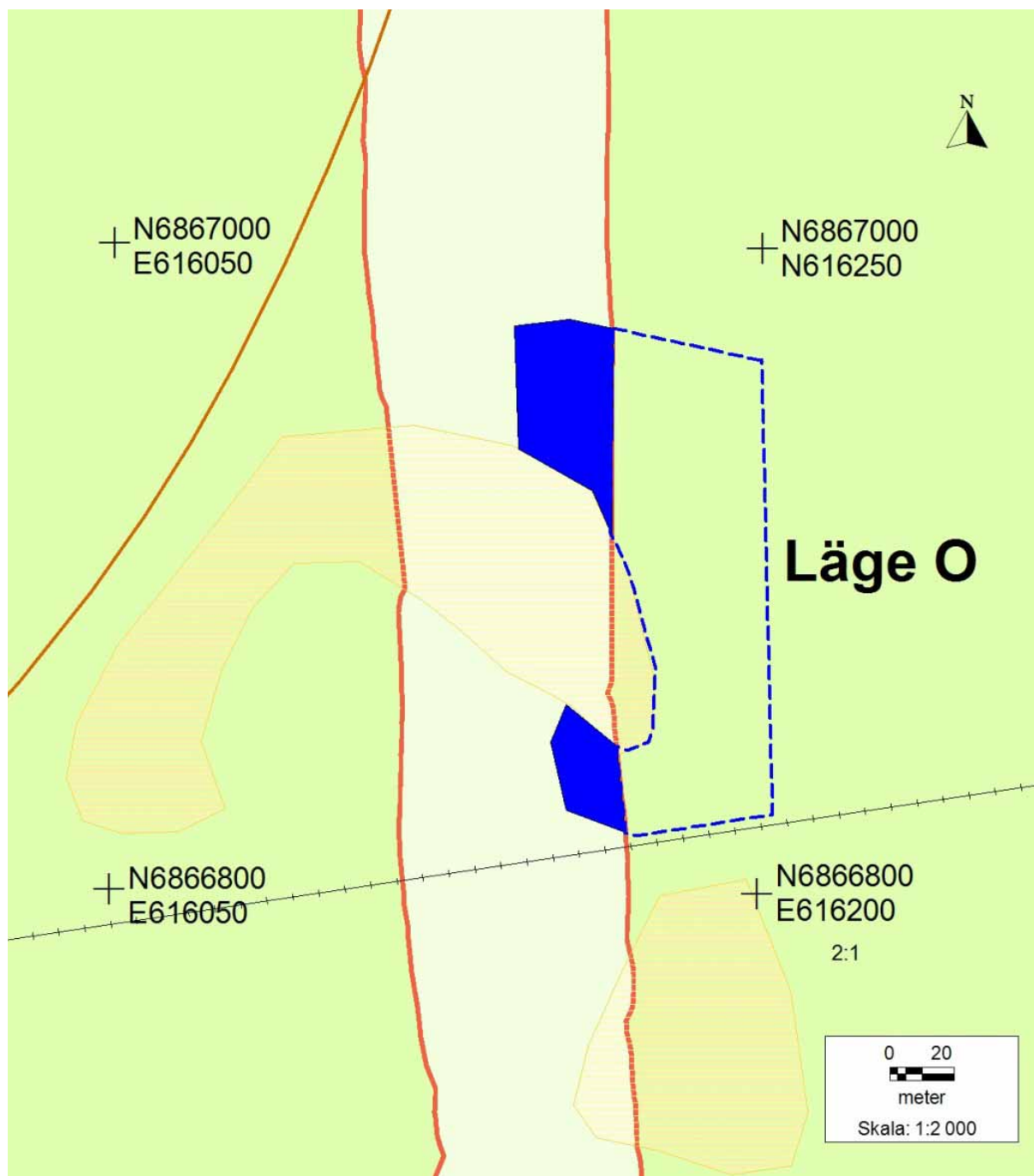
RESULTAT

Läge O (Bringsta 2:1). Läge för blästplats, är omkring 2500 m². Läget ligger kring en myr cirka 40–45 meter över havet. Den del av läget som ansågs ha högst potential för blästplats utgick i och med att Trafikverket bestämde ytan för arbetsområdet. Läget är mer än halverat och det som återstod var två mindre ytor, en norr och en söder om myren. Mark i dessa områden utgörs av moränmark.

Metalldetekteringen gav ett stort antal utslag. Samtliga utslag var efter recent material, som t.ex. kapsyler, spik och plåtburkar. *Ingen fornlämning påträffades.*

Figur 4. Metalldetektering av läge O. Foto Niclas Björck.

Figur 5. Plan över läge O. Läget är blåmarkerat, den streckade blå linjen markerar storleken av läget innan arbetsområdet för E4:an sattes. De rödbruna linjerna markerar vägkorridorens begränsning.

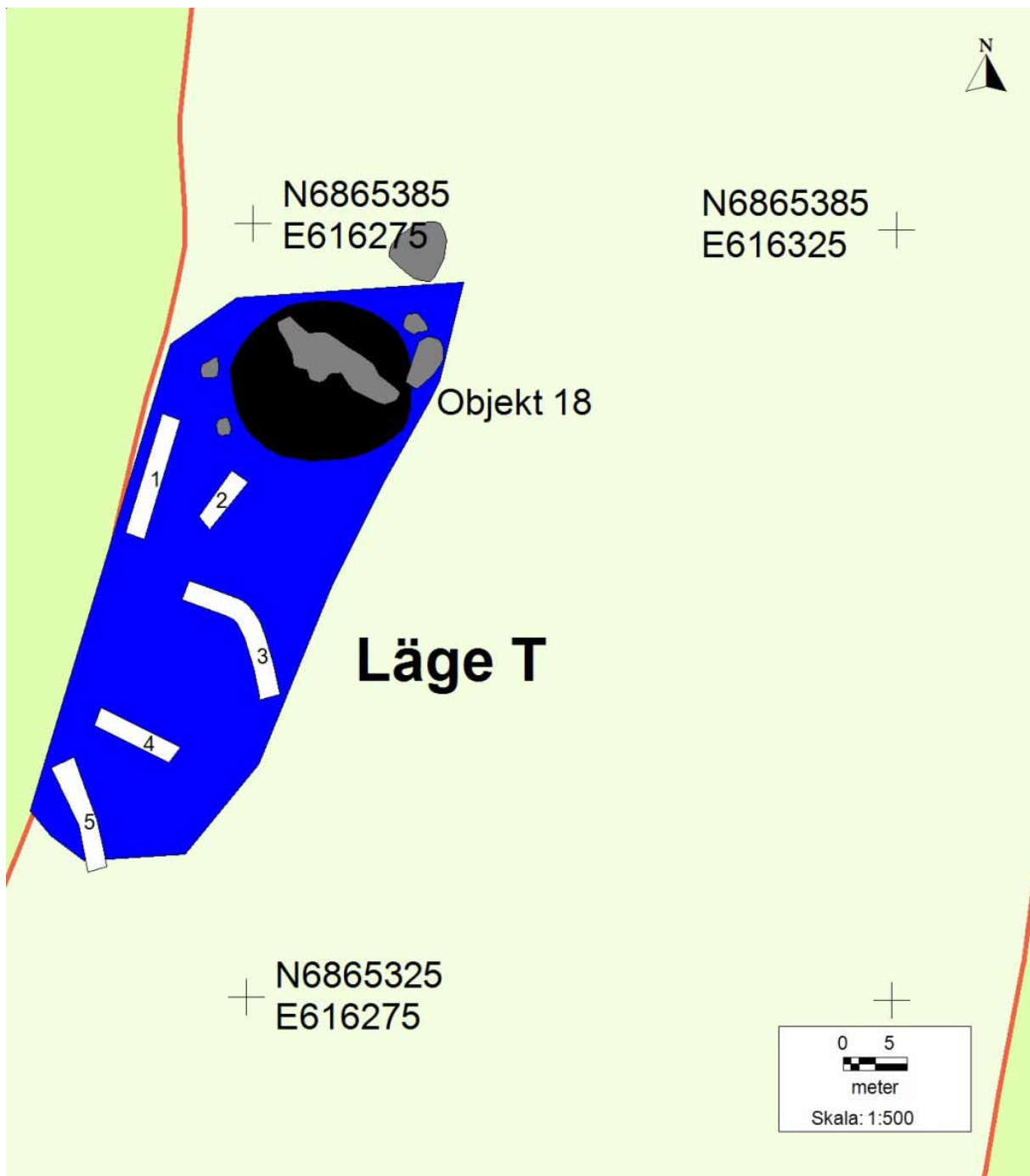
Läge T (Vattrång 3:6). Boplatsläge senneolitikum och bronsålder. Läget är 800 kvadratmeter och ligger i en flack sandig sluttning, cirka 35 meter över havet. I den norra delen av läget finns en kolbotten efter resmila (objekt 18).

I utredningen upptogs fem sökschakt med traktorgrävare, vilka hade ett djup av 0,3–0,4 meter (fig. 7). I den nordvästra delen av sökschakt 5 påträffades en mindre ansamling av skärvstensliknade stenar. Sanden i och kring ansamlingen sållades ingående, utan att några fynd gjordes. Inga fynd av bearbetad sten, brända ben eller keramik gjordes i något av schakten. Totalt undersöktes med sökschakt 64 kvadratmeter, det vill säga 8 % av ytan.

Kolbotten med tillhörande stybbgroparna (täktgropar) karterades med RTK-GPS. Kolbotten är kraftigt urgrävd i centrum. Till kolbotten finns ingen tillhörande grund efter kolarkoja, vilket kan tyda på att kolbotten är äldre. En källkritisk aspekt på detta är att det direkt öster om läget finns en nybruten väg, där en eventuell kojgrund kan ha legat.

Figur 6. Läge T utreds genom sökschaktning, i bild Niclas Björck. Foto: Maria Björck, taget från nordöst.

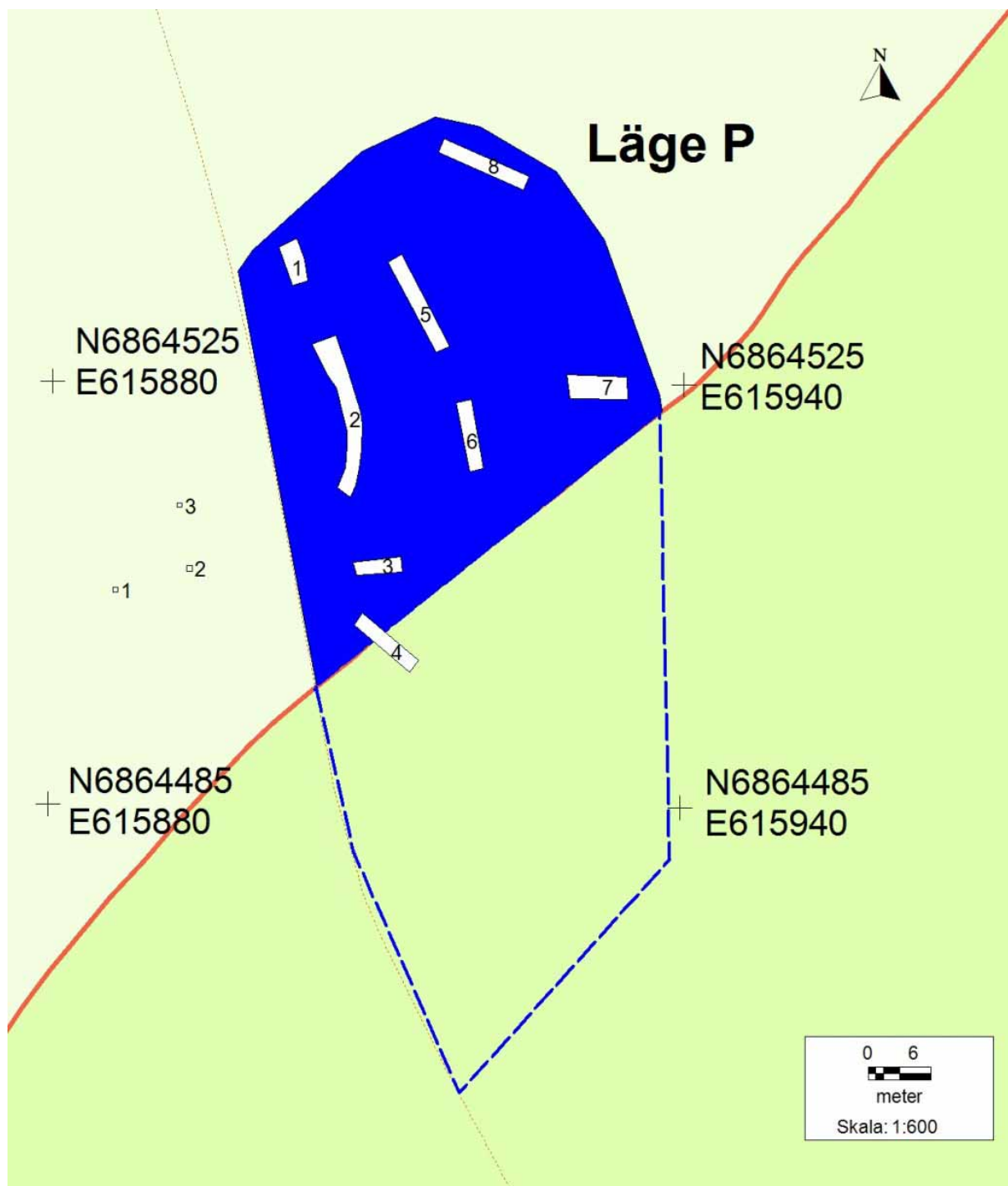

Figur 7. Plan över läge T, som är blåmarkerat. Objekt 18, kolbotten efter resmila, är svartmarkerad, de grå ytorna är stybbgropar. Kolbottnen är kraftigt urgrävd i centrum. De rödbruna linjerna markerar vägkorridorens begränsning.

Läge P (Vattring 3:6). Boplatsläge för stenålder, är cirka 1300 kvadratmeter. Läget ligger i en sydvästsluttning cirka 40–45 meter över havet i moränmark. Halva läget utgick, då Trafikverket bestämde ytan för arbetsområdet. I utredningen upptogs sju sökschakt med traktorgrävare (fig. 9). Vid schaktningen visade sig att marken var betydligt med stenig än väntat, inga fynd eller skärvsten påträffades i schakten. Marken väster om läge P är bevuxen med tät barrskog och svår att överblicka på grund av den täta vegetationen. Vid steg 2 utredningen kunde vi konstatera att marken i detta område var flackare och utgjordes av sand. Därför upptogs det tre provgropar (0,25×0,25 meter stora) med spade och sanden sållades. Inga fynd eller skärvsten påträffades i dessa provgropar. Totalt undersöktes 98 kvadratmeter, det vill säga 7,5 % av ytan.

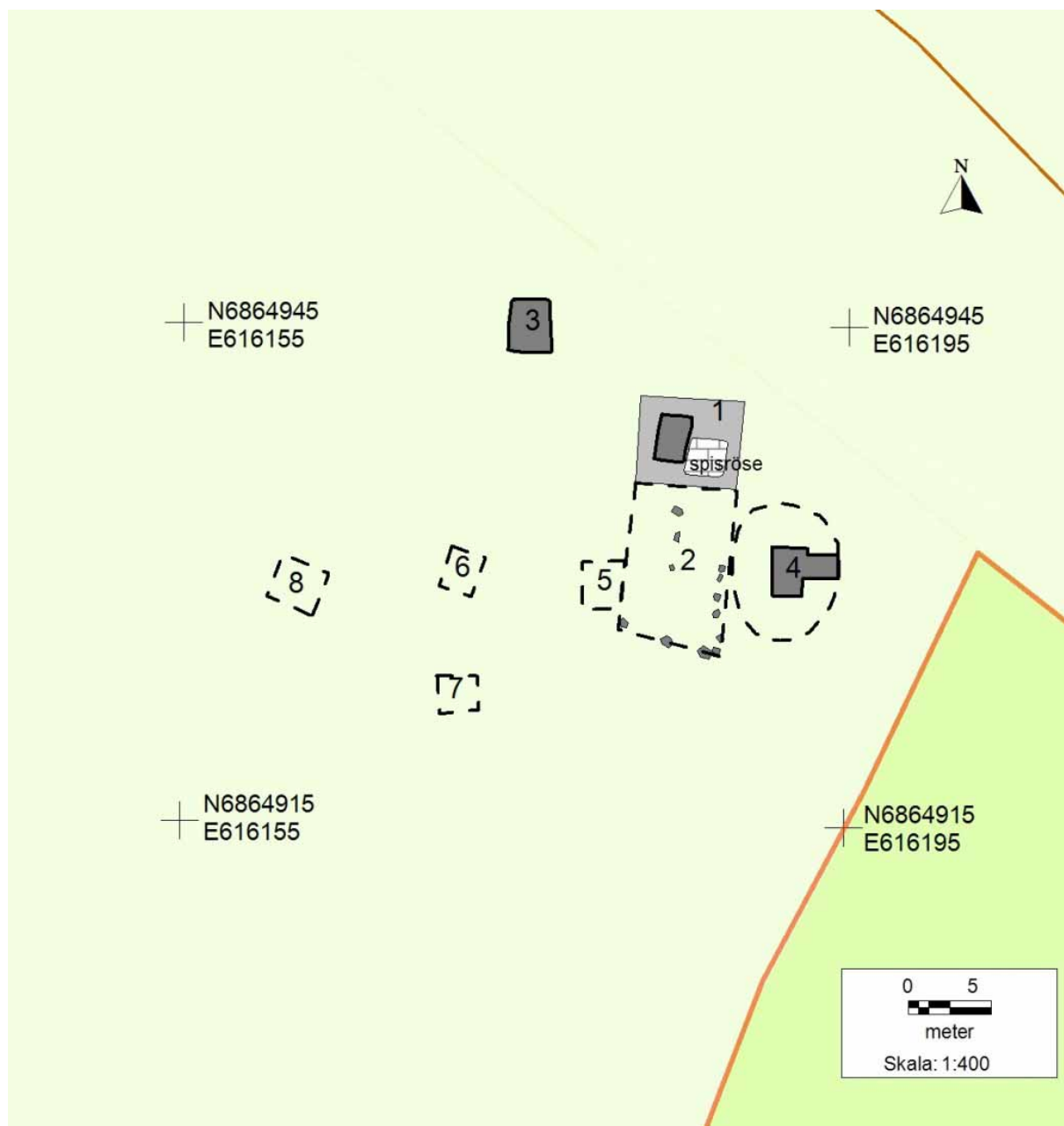
Figur 8. Schaktning vid läge P. Foto Maria Björck, taget från öster.

Figur 9. Plan över läge P. Läget är blåmarkerat, den streckade blå linjen markerar storleken av läget innan arbetsområdet för E4:an sattes. De rödbruna linjerna markerar vägkorridorens begränsning.

Objekt 17 (Vattrång 3:6). Hus- och källargrund (fig. 10).

Lämningen är belägen i en flack norrslutning, cirka 50 meter söder om Vattrångsås. Nivån över havet är omkring 30 meter. Områden är beväxt med tät ung granskog och sly.

Figur 10. Plan över bebyggelselämningen, objekt 17. De mörkgrå ytorna är källargropar, de streckade linjerna markerar eventuella begränsningar av grunder/källargropar. De rödbruna linjerna markerar vägkorridorens begränsning.

Före röjningsarbetet var bara husgrund 1 och källargrop 3 synliga (fig. 10). Efter röjningen av sly och gran framkom att det fanns flera grunder/källargropar i området.

Nummer 1 är en husgrund, cirka 6×5,2 meter (Ö-V), begränsad av 0,4-0,7 meter stora syllstenar, som är kraftigt överväxta. Spisröset är 3×2 meter (Ö-V) och 0,5 meter högt, uppbyggt av natursten. I grunden finns en källargrop, cirka 2,8×2 meter och 0,6 meter djup (fig. 11). Direkt söder om grunden finns rader med syllstenar (nr 2 på planen), cirka 9,5×6 meter. Eventuellt utgör husgrund 1 och 2 en och samma grund. En möjlig tolkning är att huset byggts ut mot söder.

Nummer 3 är en källargrop, cirka 3,2×2,5 meter och 0,4-0,6 meter djup (fig. 12).

Nummer 4 är en jordkällare, cirka 3×2 meter och 0,7 meter djup, till jordkällaren är en ingång i öster, 2 meter lång och 1,4 meter bred. Kring källaren finns en vall med otydlig begränsning (streckad linje), cirka 2,3–3,7 meter bred och 0,3–0,5 meter hög (fig. 13).

Nummer 5 är möjligen en ramp, 2,8×2,4 meter och 0,2 meter hög, helt uppbyggd av sten. Rampen är helt överväxt med gräs. Det som talar mot att det är en ramp är att det finns ett större hålrum under ”rampen” och det förefaller inte vara en igenstenad brunn.

Nummer 6, 7 och 8 är gropar, cirka 2×2 meter stora och 0,6-0,7 meter djupa. Groparna är igenfyllda med sten, 0,6-1 meter stora. Utbredningen av dessa är oklar, då det inte var möjligt att röja detta område från sly och granar.

*Figur 11. Husgrund 1. Ytterkanten av grunden är rödmarkerad, spisröset är svartmarkerat.
Foto: Maria Björck, taget från nordväst.*

Figur 12. Källargrop, nr 2 på planen. De röda strecken markerar källargrundens begränsning. Foto: Maria Björck, taget från nordväst.

Figur 13. Grund efter jordkällare. De röda strecken markerar jordkällarens inre begränsning. Foto: Maria Björck, taget från öster.

Kartarkiv	Kartakt	Årtal	Åtgärd	Ort
Rikets allmänna kartverk	Harmånger 16H3e59	1956	Ekonomisk karta	
Lantmäteristyrelsens arkiv	V17-1:1	-	Geografisk avritning	
Lantmäteristyrelsens arkiv	V17-1:2	1846	Sockenkartan	
Lantmäteristyrelsens arkiv	V17-18:1	1835	Laga skifte	Vattrång
Lantmäterimyndighetens arkiv	21-har-25	1843	Laga skifte	Vattrång

Figur 14. Tabell över de historiska kartor som gåtts igenom.

FÖRSLAG TILL VIDARE ÅTGÄRDER

Inga fornlämningar påträffades vid läge O, P och T. Inom läge O finns en kolbotten efter resmila (objekt 18). Läns museet anser att denna bör ¹⁴C-dateras inför ett borttagande.

Bebyggelselämningen, objekt 17, är en lägenhetsbebyggelse. Vid genomgång av historiskt kartmaterial har denna bebyggelse inte kunnat hittas (fig. 14). Läns museet har inte kunnat avgöra om bebyggelsen har tillkommit före år 1850 eller inte. Enligt Riksantikvarieämbetets lämningstyplista är rekommendationen att lägenhetsbebyggelse ska klassas som fornlämning om man inte kan påvisa att bebyggelsen har tillkommit före år 1850 eller senare. Enligt denna rekommendation klassas objekt 17 som fornlämning. Läns museet anser att en mindre undersökning bör göras.

REFERENSER

Björck, M. & Blennå, I. 2015. *Ny E4 genom Harmånger*, Sträckan Kongberget-Vimmerå, Särskild arkeologisk utredning. Harmångers socken, Nordanstigs kommun, Hälsingland, 2015. Rapport Läns museet Gävleborg 2015:19.

Brink, S. 1990. *Sockenbildning och sockennamn. Studier i äldre territoriell indelning i Norden*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi LVII. Uppsala.

Liedgren, L. 1992. *Hus och gård i Hälsingland – En studie av agrar bebyggelse och bebyggelseutveckling i norra Hälsingland Kr. f-600 e. Kr.* Studia Archaeologica Universitatis Umensis 2. Umeå.

Ramqvist, P. 1992. *Högom – The excavations 1949-1984*. Archaeology and Environment 13. Neumünster.

Lantmäteriets forskningsarkiv

Rikets allmänna kartverks arkiv: Harmånger 16H3e59

Lantmäteristyrelsens arkiv: V17-1:1, V17-1:2, V17-18:1

Lantmäterimyndigheternas arkiv: 21-HAR-25

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 431-5660-15

Beslutsdatum: 2015-10-12

Länsmuseet Gävleborgs dnr: 2471/320

Uppdragsgivare: Trafikverket

Undersökningstid: 26 oktober till 30 oktober 2015

Projektledare: Maria Björck

Personal: Niclas Björck

Lokaler:

Läge P. Boplatsläge stenålder (Vattrång 3:6. Km 3+150–3+230)

Koordinat: N6864520 E615900

Objekt 17. Hus- och källargrund (Vattrång 3:6. Km 3+670–3+710)

Koordinat: N6864930 E616170

Läge T. Boplatsläge sten- eller bronsålder (Vattrång 18:1. Km 4+075–4+150)

Koordinat: N6865350 E616270

Läge O. Läge för blästplats (Bringsta 2:1. Km 5+550–5+750)

Koordinat: N6866950 E616190

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Socken: Harmånger

Kommun: Harmånger

Undersökt yta: 98 kvadratmeter för *läge P*, 62 kvadratmeter för *läge T*, avsökt med metalldetektor 2000 kvadratmeter *läge T* och cirka 350 kvadratmeter karterades *objekt 17*

Arkeologtimmar: 78

Digitala inmätningar: Niclas Björck

Dokumentationshandlingar: Förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv och servrar, består av 9 shape-filer och 10 digitala foton

Fynd:-

BILAGA. SCHAKTTABELL

Läge	Schakt/ruta	Storlek (m)	Maxdjup (m)	Komentar
Läge P	Schakt 1	4 x1,6–2	0,3	Under vegetationsskiktet sandig moränmark.
Läge P	Schakt 2	15x1,4–2,4	0,3	Under vegetationsskiktet sandig moränmark.
Läge P	Schakt 3	4,5–1,4	0,5	Under vegetationsskiktet sandig moränmark, med enstaka stenar 0,2–0,4 m st.
Läge P	Schakt 4	6,9x1,4	0,4	Under vegetationsskiktet sandig moränmark, med enstaka stenar 0,2–0,4 m st.
Läge P	Schakt 5	9,7x1,4	0,3	Under vegetationsskiktet morän.
Läge P	Schakt 6	6,5x1,4	0,3	Under vegetationsskiktet morän.
Läge P	Schakt 7	5,6x2,1–2,2	0,3	Under vegetationsskiktet morän.
Läge P	Ruta 1	0,5x0,5	0,3	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,15 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge P	Ruta 2	0,5x0,5	0,3	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,15 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge P	Ruta 2	0,5x0,5	0,25	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,15 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge T	Schakt 1	9,7x1,4	0,3	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,15 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge T	Schakt 2	4,5x1,4	0,3	Under vegetation skiktet blekjordslager ca 0,1–0,2 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge T	Schakt 3	11,7x1,4	0,4	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,25 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge T	Schakt 4	6,5x1,4	0,4	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,2 m tj, därefter rödbrun sand.
Läge T	Schakt 5	8,8x1,4–2	0,4	Under vegetationsskiktet blekjordslager ca 0,1–0,2 m tj, därefter rödbrun sand.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE